

А. Баукова

ЮЗЕФ БІЛЬЧЕВСЬКИЙ — АРХЕОЛОГ, РЕКТОР ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ, СВЯТИЙ

Стаття присвячена характеристиці наукового доробку Юзефа Більчевського — видатного культурного діяча, львівського римо-католицького архієпископа (1900—1923 рр.), професора і ректора Львівського університету, святого римо-католицької церкви. У публікації акцент зроблено на внеску вченого у розвиток античної археології, популяризації найновіших відкриттів в римських катакомбах у публікаціях та душпастирській праці, поширенні нових методів, зокрема фотографії, у дослідницькій та педагогічній роботі. Проаналізовано творчий доробок Юзефа Більчевського та його значення для історії археологічної науки та популяризації античної археології в широких колах населення Галичини.

Ключові слова: Юзеф Більчевський, Львівський університет, антична археологія, Євхаристія, фотографія, християнські пам'ятки, Рим.

Історія Львівського університету та історія науки у Львові є багатою на видатні постаті та непересічні відкриття. За всю історію навчального закладу в його стінах працювали видатні математики, історики, правники, філософи, філологи тощо. Саме тут було сформовано не одну школу досліджень, що, часом, існують і дотепер. Львівський університет об'єднував в своїх стінах науковців-практиків, які залишили помітний слід в становленні та розвитку багатьох галузей науки, у тому числі і археології. Соті роковини з дня смерті Юзефа Більчевського та 125-річний ювілей інституалізації класичної археології в Львівському університеті є доброю нагодою згадати його досягнення в галузі християнської археології та у педагогічній діяльності. Одразу слід зауважити, що Юзеф

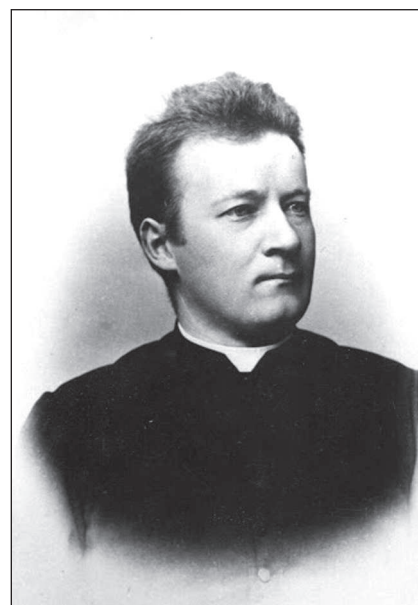

Рис. 1. Портрет Юзефа Більчевського
Fig. 1. Portret of Józef Bilczewski

Більчевський (рис. 1) працював у той період, коли антична археологія тісно поєднувалась з історією мистецтва, епіграфікою, із християнською (біблійною) археологією. З огляду на теперішній стан розвитку науки, це окремі галузі досліджень. Вивчення археологічних пам'яток Риму з кінця XIX ст. зосереджувались на дослідженні тих, що відносяться до перших століть імперії та ранніх християн на теренах Вічного міста. І, якщо християнство було органічною частиною історії Римської імперії, то грань між двома цими галузями науки була вкрай плідною. Саме тому, і оскільки історія науки не має зворотної дії, Юзефа Більчевського важко

© А. БАУКОВА, 2025

This is an Open Access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

вважати промотором християнської археології, відокремленої від вчення Церкви і теології загалом. Водночас, особливість становища Юзефа Більчевського не вичерпується складністю визначення його наукової приналежності. Ця постать, як свідчить в своєму інтерв'ю проф., доктор габ. Юзеф Волчаньскі (ks. prof. dr. hab. Józef Wołczański), залишається забутою і в історії краківської архідієцезії, адже Юзеф Більчевський вважається єпископом з України. Вищезгадане інтерв'ю містить тезу про те, що «У Львові його також не надто шанують, бо він був яскравим поляком, патріотом, а це не відповідає ідеологічній правильності. Однак його досягнення, його доробок, його пастирські листи і ця модель працюючого життя є блискучою. Але про це ніхто не пам'ятає». (Biskup, który pozostał człowiekiem).

Загалом, слід підкреслити, що для польськомовного читача відомості про Ю. Більчевського є доступними в низці публікацій, авторами яких, з цілком зрозумілих підстав, виступали католицькі священнослужителі та історики Церкви (Jaworski 2006; Dziedzic 2012; Kałużny 2011). Перша спроба досягнути життєпис і доробок Ю. Більчевського сталась вже у першу річницю смерті архієпископа. Тоді, у 1924 р. у Львові о. Мечислав Тарнавський опублікував свою монографію «Архієпископ Юзеф Більчевський» («Arcybiskup Józef Bilczewski»). Цей текст передусім є цінним не з точки зору наведених відомостей, а показу романтизації та сентименталізації науки. Ця біографія показує світ і стиль науки, що панувала у Львові на початку XX ст. (Tarnawski 1924) Трохи ліпшою є біографія авторства В. Урбана, але і вона містить значні фактографічні прогалини, акцентуючи увагу читача на душпастирській діяльності Ю. Більчевського (Urban 1977). Як слушно зауважує о. М. Старовецький, перші публікації про Ю. Більчевського написані в стилі агіографічної літератури та панегіриків (Starowieyski 2002, s. 141). У працях Ю. Калужного теж багато уваги приділено деталям біографії архієпископа із розлогіми відходами для подання якомога більшої кількості деталей про персон, з якими Більчевському доводилось навчатись, співпрацювати, спілкуватись... (Kałużny 2015). Автор, як і більшість дослідників постаті Ю. Більчевського, намагається відповісти на питання «Як Більчевський зацікавився археологією і хто справив найбільший внесок у цьому?» На нашу думку, відповідь на питання не є вкрай важливою для розуміння внеску самого Юзефа Більчевського у розвиток науки і педагогіки. А саме це і є в центрі уваги запропонованого дослідження. На нашу думку, археологія прийшла в життя Більчевського через глибоку віру. Віруюча людина, побачивши матеріальне підтвердження відомостей зі Святого Письма чи християнського передання *in situ*, не може залишитись байдужою і з ве-

ликим натхненням починає заглиблюватись в світ джерел. Це можна порівняти із тим, якби хтось натрапив на фотографії легендарного родича, знаного лише з оповідань, чи почуття людини, яка в музеї побачить омріяні докази існування забутих цивілізацій. Тобто Рим і його пам'ятки залишили незабутнє враження у Юзефа Більчевського, який побачив рештки старовини «сучасників» перших християн на власні очі і таким чином археологія стала джерелом пізнання матеріального світу християнства і натхнення до душпастирської праці. Цю тезу він підкреслював у статті «Sztuka w pierwotnym Kościele» (Мистецтво в ранній Церкві) (Bilczewski 1890b).

Одразу зауважимо, що Юзеф Більчевський, у зв'язку із беатифікацією та зарахування до святих католицької церкви, широкому загалу більш знаний за публікаціями душпастирського характеру та діяльності із спорудження костелів та каплиць, передусім споруди сучасної церкви св. Єлизавети та Ольги у Львові. Значення постаті вченого та способи фабуляризації та фольклоризації Ю. Більчевського проаналізовані у публікації Т. Круля (Król 2021) Але сьогодні хочемо знов звернути увагу на діяльність цього піонера християнської археології, діяча, професора Львівського університету під патронатом якого, і за його безпосередньої участі, антична та християнська археологія набувала інституційного вираження у вигляді відповідних кафедр.

Для початку слід вмістити скорочені біографічні відомості. Більш детальну інформацію можна отримати зі згаданих публікацій (Tarnawski 1924; Urban 1973; Płaczek 1985; Kałużny 2015) Юзеф (Біба¹) Більчевський народився 26.04.1860 р. в Віламовіцах коло Бельскі Бялей. У 1880 р. він вступив до Вищої семінарії Краківської архідієцезії, де і відбулася його священницька формація. Згодом, упродовж 1880—1884 рр. Ю. Більчевський навчався на філософсько-теологічному факультеті Ягеллонського університету у Кракові. Під час навчання він познайомився з видатними фахівцями з класичної культури, які вивчали раннє християнство: проф. Я. Лепковським (археолог), проф. К. Моравським (класичний філолог), о. проф. В. Чотковським (історик Церкви), о. проф. С. Павліцьким (філософ, захоплений класикою), що сприяло подальшому розвитку інтересів Ю. Більчевського, пов'язаних з християнською античністю.

6 липня 1884 р. єпископ Альбін Дунаєвський висвятив Юзефа Більчевського на священника і після цього Більчевський був направлений на парафію св. Бартломея в Могилі біля Кракова, де працював упродовж року. Той же єпископ А. Дунаєвський скерував Ю. Більчевсько-

1. Прізвище Біба на Більчевський Юзеф змінив напередодні захисту докторської праці у 1885 р.

го для подальшого навчання на теологічний факультет Віденського університету. Там, за неповних два роки, Ю. Більчевський здобув ступінь доктора теології (18 жовтня 1886 р.) за темою «Deus est creator mundi». Майже відразу після захисту (17 листопада 1886 р.) Ю. Більчевського відправили вивчати догматику в Григоріанський університет у Римі. Як пізніше згадував сам Більчевський, «окрім відвідування лекцій, після моєї першої поїздки в катакомби, мені прийшла в голову нова робота, якій я присвячую кілька годин на день з грудня 1886 року. Це дослідження катакомбних пам'яток». Вони справили дуже відчутне враження на Ю. Більчевського і про це він згадував у своїх працях з археології. Його римський наставник і вчитель Г. Б. де Россі значною мірою сприяв розквіту захоплення християнською античністю, а учень останнього, польськомовний священник із Сілезії Юзеф Вільперт (1857—1944), став провідником Ю. Більчевського не тільки по катакомбах, а й у світі християнської археології. Зацікавлення некрополями Риму знайшло відображення у виборі лекцій під час тримісячного навчання Ю. Більчевського у Теологічному інституті в Парижі у 1888 році. У звіті своєму декану він писав: «Я постійно відвідував лекції з догматичного богослов'я отця Оріо SJ в L'Institut Catholique та лекції з церковної історії видатного автора праці: *Le Liber Pontificalis* — отця Дюшена» (Kałużny 2015, s. 65). Також є інформація, що у 1888 р. він був асистентом кафедри догматики Католицького інституту в Парижі (Śródka 1994, s. 146). Загалом період життя Більчевського в Римі та Парижі є надзвичайно важливим для вивчення його наукового доробку, але ми маємо про це вкрай скупі відомості.

З цього моменту Ю. Більчевський намагався поєднати догматику з історією Церкви, закріплюючи теологію в матеріальній спадщині християнства. У 1888—1890 роках працював вікарієм і катехитом спочатку в Кентах, а потім у Кракові при костелі св. Петра і Павла і за цей час встиг підготувати габілітаційну роботу під назвою «Християнська археологія в контексті церковної історії та догматики» («*Archeologia chrześcijańska wobec historyi Kościoła i dogmatu*»). Тут треба звернути увагу на наступне: хоча археологія була головною темою в назві та базою джерел в дослідженні, Більчевський в заяві про відкриття справи з габілітації просить створити комісію з догматики та апологетики! Така особливість пов'язана із загальним розумінням поняття археології у другій половині XIX ст. У червні 1890 р. відбувся захист цієї праці з фундаментальної догматики в Ягеллонському університеті. Після цього педагогічна та наукова кар'єра Більчевського складалась наступним чином: упродовж 1890—1891 рр. він працював на посаді доцента кафедри загальної догматики Ягеллонського університету і після переїзду до

Рис. 2. Портрет Юзефа Більчевського, Архієпископа Львівського

Fig. 2. Portret of Józef Bilczewski, Archbishop of Lviv

Львова у 1891 р. отримав посаду надзвичайного професора Львівського університету. Упродовж 1891—1901 рр. був керівником кафедри спеціальної догматики університету. (Śródka 1994, s. 146) У 1893 р. Ю. Більчевський отримав звання ординарного професора Львівського університету. Згодом, у 1896/1897 навчальному році він був деканом богословського факультету, а в 1900 р. став ректором Львівського університету. Портрет Юзефа Більчевського у ректорському вбранні намалював В. Блоцкій.

Цей же час став періодом активної наукової діяльності в різних наукових осередках краю. У 1895 р. Ю. Більчевський став членом-кореспондентом Папської археологічної академії в Римі, в тому ж році — членом комісії мистецтв у Кракові, у 1898 р. — членом Крайової шкільної ради у Львові та писарем і екзаменатором Митрополичої курії, у 1899 р. — консерватором пам'яток від Віденської консерваційної комісії, у 1900 р. — член-кореспондентом Польської академії науки в Кракові, у 1904 р. — її дійсним членом, у 1911 р. — доктором габілітованим в галузі філософії університету Яна Казимира у Львові, у 1921 р. — дійсним членом Наукового товариства у Львові.

30 жовтня 1900 р. ректор університету та професор звичайний теологічного факультету Юзеф Більчевський був номінований на Архієпископа Львівського католицького обряду (Kronika Uniwersytetu Lwowskiego 1898/1899—1909/1910, 1912, s. 59), а у січні 1901 року у віці сорока років висвячений (рис. 2). Він повністю присвятив себе служінню довіреної йому єпархії, пастирем і адміністратором якої був протягом наступних двадцяти трьох років (1901—1923). У «Хроніці Львівського університету» неодноразово зустрічаються промови Ю. Більчевського з різних зустрічей в гроні професорів університету, співпрацею з яким він надзвичайно пишався. В прощальній промові у 1901 р. архієпископ зазначив, що «10 років тому, прийшовши на кафедру Львівського університету тішився, що знайшов пристань на ціле життя, а знайшов-

Рис. 3. Титульна сторінка праці Ю. Більчевського «Archeologia chrześcijańska wobec historii Kościoła i dogmatu»

Fig. 3. Title page of the work by Józef Bilczewski «Archeologia chrześcijańska wobec historii Kościoła i dogmatu»

ши поле для праці, яка була мрією його життя, міг служити суспільству цілою своєю душею». Звертаючись до слухачів відділу теології, запевнив, що прагнення його як єпископа є тими ж як і професора. Також архієпископ звернувся до слухачів українського походження, подякувавши за щирість і зичливість до його особи і визнав, що ніколи не поділяв своїх студентів за національностями, а лише за їх здобутками. Також висловив важливе побажання, щоб українці стали пліч-о-пліч з поляками, що лише таким способом вдасться врятувати суспільство (Kronika... 1912, s. 65).

Нажаль, у жодній із відомих нам публікацій немає детального переліку тем лекцій, які читав Ю. Більчевський. Загалом зазначається, що і в Кракові, і у Львові він проводив заняття з догматики та християнської археології і стосувались історії стародавнього Близького Сходу та історії сакрального мистецтва (Śródka 1994, s. 146). Хоча заняття не включали окремого курсу християнської археології, однак двоє студентів Ю. Більчевського згодом проводили дослідження в галузі античної спадщини. Дослідження християнської античності, завершені римським докторським ступенем з християнської археології, завершив о. Тадеуш Олейнічак, а о. Владислав Жила, пізніше львівський

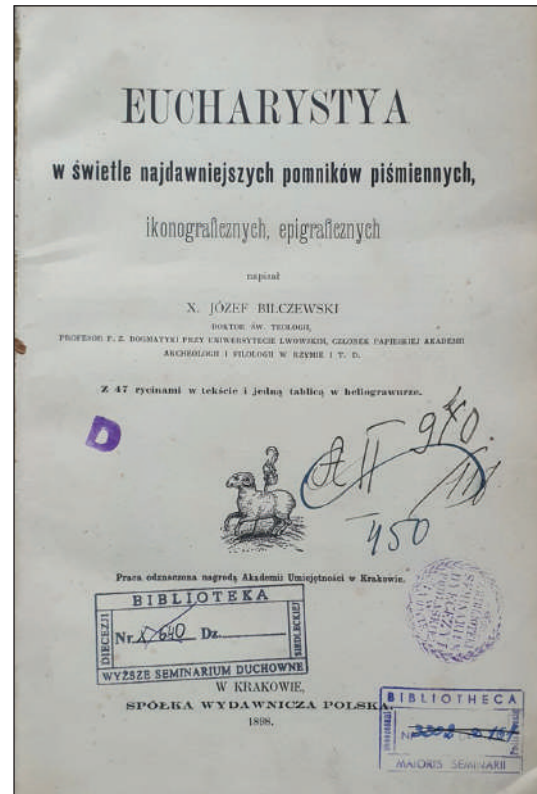

Рис. 4. Титульна сторінка праці Ю. Більчевського «Eucharystia w świetle najdawniejszych pomników piśmiennych, ikonograficznych, epigraficznych»

Fig. 4. Title page of the work by Józef Bilczewski «Eucharystia w świetle najdawniejszych pomników piśmiennych, ikonograficznych, epigraficznych»

професор і засновник кафедри християнського мистецтва у Львівському університеті, займався дослідженнями сакрального мистецтва.

Юзеф Більчевський не викладав у Львівському університеті і курсів з християнської античності, але про його захоплення історією та археологією ранньої Церкви свідчать численні публікації догматичного та історичного характеру. Завдяки знайомству з Ю. Вільпертом він мав змогу брати участь у поточних дослідженнях у галузі християнської археології, які останній проводив у Римі, передусім у катакомбах св. Прісцилли. Ю. Більчевський також був одним із перших, хто отримав доступ до результатів відкриттів сілезького археолога, зміг опублікувати їх у своїх статтях. Ю. Вільперт надавав Більчевському, хоч і певним запізненням та у скороченій формі, інформацію про всі події у світі християнської археології та про актуальні дискусійні питання в наукових колах (Kałużny 2015, s. 156).

Завдяки науковим подорожам до Риму Юзеф Більчевський протягом десятиліття написав дві монументальні монографії (1890. *Християнська археологія в контексті церковної історії та догматики*. Краків (рис. 3), 1895. *Євхаристія у світлі найдавніших писемних, іконографічних та епіграфічних пам'яток*. Краків (рис. 4),

чотири менші монографії, п'ятдесят статей та відгуки.

Ю. Більчевський розробив оригінальний міждисциплінарний метод дослідження, який передбачав почергове, а іноді й паралельне використання трьох різних методів — богословського, історичного та археологічного — з метою отримання найдостовірніших результатів досліджень християнської античності. На жаль, не було продовжувачів розробленого ним методу, то з часом він був забутий. Цьому, в певній мірі, посприяв той факт, що діяльність Більчевського проходила в часи суперництва протестантських та католицьких богословів, а згодом суперечка щодо догматів і символів віри перших християн попросту вщухла.

Головним здобутком діяльності Юзефа Більчевського як археолога є його публікації. З точки зору історії науки насправді революційною є праця «Християнська археологія в контексті церковної історії та догматики», (Краків 1890), адже це був перший університетський підручник в цій галузі. Хоча за сьогоднішніми мірками назвати його таким було б доволі складно. Однак, автор показує значення археології для церковної історії та богослов'я та стверджує, що археологічні пам'ятки можуть і повинні залишатися *locus theologicus*, *fons theologicus*, як і твори ранніх християнських письменників, тобто вони повинні бути включені до їхніх джерел (рис. 5). Водночас він бачить обмеженість цих джерел і цитує слова свого вчителя де Россі: «Якщо ти коли-небудь захочеш зібрати стародавні християнські поховальні пам'ятники, щоб побудувати з них своєрідну теологію монументів, пам'ятай, не варто очікувати заздалегідь від них занадто багато, а радше дозволяй їм самим говорити самим за себе» (Bilczewski 1893a, s. 209) і підкреслює, що вони не повинні підтверджувати всю теологію, але «це достатньо, якщо ми виявимо в них хоча б якісь символи, натяки віри²». Така скромна мета дослідження впливає з протистояння протестантської та католицької науки в питаннях віри та репутаційні втрати школи де Россі після того, як його послідовники стверджували, що на підставі виявлених у Римі археологічних джерел можна збудувати католицьку теологію в цілому.

З точки зору археологічної методики, підручник Ю. Більчевського є корисним і важливим, адже автор показує важливість критики різного роду джерел і успішно застосовує цю методику у викладі матеріалу. Також важливим етапом в розвитку методики є пошуки аналогій та використання відносної хронології в датуванні об'єктів. Цікаво, що для датування фресок римського некрополя Ю. Більчевський використовує помпейські матеріали (Bilczewski 1890a, s. 194). Спираючись в своїх дослідженнях на по-

2. Автор оперує таким цікавим поняттям як «артикул віри».

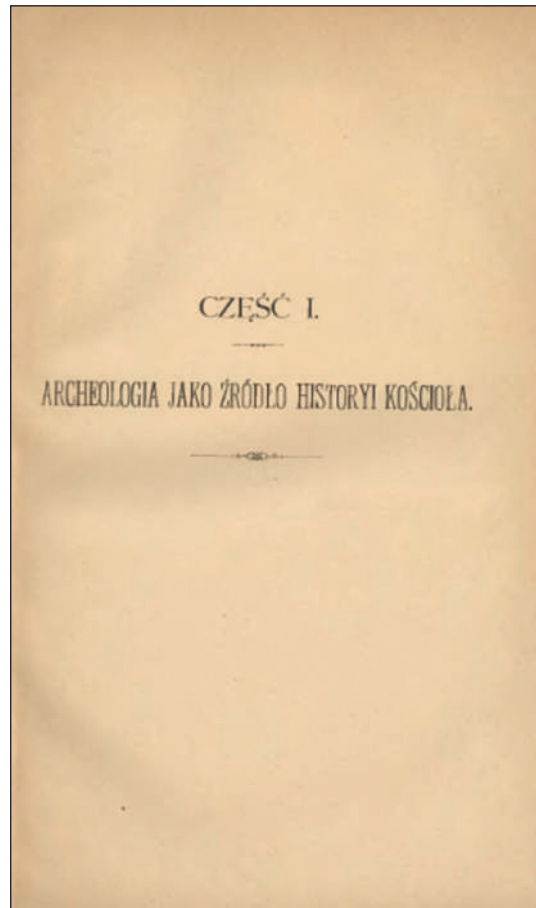

Рис. 5. Фото заголовку I розділу підручника Ю.Більчевського, де історія церкви висвітлена через археологічні джерела

Fig. 5. Photo of the title of Section I of Józef Bilczewski's textbook, where the history of the church is covered through archaeological sources

ховальні пам'ятки, Ю. Більчевський критично оцінює їх роль і місце як джерел з історії формування правд віри. Автор підкреслює, що вся сукупність написів та зображень не могла бути джерелом вивчення християнської віри першими сповідниками, оскільки ніхто не йде на цвинтар вчитись катехизму (Bilczewski 1890a, s. 210). Тобто археологічні матеріали стають важливим матеріалом у боротьбі католицьких вчених і протестантських. Рівень викладу та відсутність аналогічних публікацій стали передумовою появи в Празі у 1898 р. чеського перекладу праці Ю. Більчевського під назвою «Archeologia křesťanská ve službach dějin církevních a věrouky» (Bilczewski 1898a). Згодом там же відбулось перевидання чеською мовою праці про Євхаристію — «Eucharistia ve sěte nejstarších památek literárních, ikonografických a epistografických» (Bilczewski 1910). На підставі публікації «Християнська археологія в контексті церковної історії та догматики» Юзефу Більчевському було присвоєно звання доцента фундаментальної догматики Ягеллонського університету.

Аналізуючи публікації цього періоду можна простежити поступове зменшення питомої ваги археологічних джерел у текстах Ю. Більчевського. Це пов'язано із цілком природними причинами браку доступу до матеріалів, колекцій, звітів. Тим не менше у статті «Значення дослідження катакомб для історії мистецтва та релігії» (Bilczewski 1893c) автор дав дуже важливі відомості про історію археологічних відкриттів XIX ст., оперуючи відомостями про місця розкопок, їх авторів та здобуті матеріали. Для мешканців Галичини та читачів місцевої преси така інформація була вкрай важливою. Роздумуючи над змінами в світі археології, автор стверджує наступне:

«Яка практична мета всіх цих виснажливих і дорогих пошуків? Навіть у XVIII столітті музеї античності вважалися закладами розкоші, а не науковими центрами. А нещодавно називатися археологом було не дуже розумно, тому що друг, якому б ти так представився, думав би про себе: “трохи археолог, трохи ледар і трохи ніщо”. Однак, за останні десятиліття відбулися значні зміни в суспільній думці щодо цього, і сьогодні ми розуміємо, що археологія є життєво важливою галуззю історії, а археолог для історика є тим же, що пошукувач води (копач криниць) для селянина» (тут і далі, переклад — А. Б.) (Bilczewski 1893c, s. 497). Друга половина XIX ст. була часом наповнення музеїв і формування приватних колекцій, і автор опосередковано підкреслює цінність таких збірок для істориків: *«Поки історик обмежується виключним поданням сучасними мовами видатних історичних фактів, великих воєн, державних переворотів, порядку правителів та консулів, доти йому вистачатиме творів Геродота, Фукидіда, Ксенофонта, Бєросса, Манефона, Тита Лівія та Тацита. Але якщо він хоче йти глибше, дослідити і простежити суспільні прошарки, народ, щось дізнатись про щоденне життя, про людські чесноти і помилки, звичаї, ідеї, що нуртували в їхніх грудях, здобути таким чином нове знання і пролити нове світло на історичні факти — в такому випадку необхідно шукати нові джерела. Тут більше йому розкажуть розкопані Помпеї, більше навчать єгипетські мастаби та сірінги, халдейські глиняні бібліотеки, ніж всі разом взяті праці грецьких, єгипетських та римських істориків та хронікерів. Том колекціонування (збирання) каменів сьогодні вже не є тільки сентиментальними пестощами з уламками минулого, але ретельною наукою, а видобуті з землі урни, перстені, намисти, кістяні та глиняні намистини, стріли, мечі, рештки тканин, скульптури та фрески, сокири та ножі є цінними пам'ятниками давньої людської думки та стародавньої культури»* (Bilczewski 1893c, s. 497). Далі Ю. Більчевський доволі розлого охарактеризував здобутки досліджень християнських некрополів в

Середземномор'ї. Завдяки цьому ми можемо дізнатись, що такі пам'ятки були відкриті, окрім Риму, в Александрії, на островах Мелос і Коркіра, в Агрідженто, Сіракузах, Наро (поблизу Агрідженто), Терні, Отриколі, Сполето (в Умбрії), Мілані, Вульчі та Чуїзі. Очевидно, що найбільшу увагу Ю. Більчевський приділяє християнським катакомбам в Римі, подаючи їх дуже детальну топографію та історію дослідження. На момент публікації Ю. Більчевському відомо про 60 некрополів, які, якщо їх заплутані коридори та чотирьох- чи п'ятипроменеві відгалуження можна було уявити однією лінією, то сягали б довжини у 900 км! Саме тому автор пише: *«Подібно як Ж. Л. Кюве з кількох зубів та великогомілкової кістки відтворив вигляд мамонта, так і командор де Россі, обдарований дивною інтуїцією і озброєний знаннями усіх літературних пам'яток, що стосуються старого Риму та його катакомб, зміг знайти втрачені назви кладовищ, реконструювати їхню історію, відкрити ключ до читання каменів і творів мистецтва. Підстави його дослідження є критичними та суворо науковими, тож він зробив християнську археологію справжньою наукою»* (Bilczewski 1893c, s. 498). Таким чином, ця стаття стала справжнім оглядом «археологічного врожаю» в сфері дослідження християнських некрополів за останні десятиліття XIX ст. Автор зазначив, що *«завдяки археологам вдалось відкрити ніби фундаменти самої церкви, а найпрекрасніша доба в історії людства, перехід від язичництва до християнства, завдяки їхнім дослідженням постала більш зрозумілою, яснішою і молодшою»* (Bilczewski 1893c, s. 508). Для польського читача Ю. Більчевський у 1893 р. написав дві розлогі статті з нагоди 70-літнього ювілею «Колумба підземного Риму». Ще раз внесок де Россі в розвиток археології Ю. Більчевський підсумує в розлогі публікації 1895 р. після смерті вченого (Bilczewski 1895a).

Восени 1894 р. Ю. Більчевський вдруге відправився до Риму із науковою метою і там брав участь у опрацюванні результатів робіт Ю. Вільперта в катакомбах св. Прісцилли. Саме тут було відкрито велику фреску із зображенням сцени ламання хліба (рис. 6). З цим відкриттям пов'язаний цікавий факт, римські археологи із папської інституції «Комісія сакральної археології» (Commissione di Archeologia Sacra) забороняли публікувати кольорові репродукції фрески, адже нові, більш якісно досконалі копії зменшували цінність і значення раніше опублікованих чорно-білих репродукцій і встановлювали нову, більш високу планку для дослідників, які хотіли б доповнити публікації ілюстраціями (Kałużny 2015, s. 155). З цих підстав запровадження фотографії, а вона в той час могла бути тільки чорно-білою, ставало би доброю альтернативою. Тому одним із найважливіших внесків Ю. Більчевського у розвиток методики роботи з

Рис. 6. Фото фрески із зображенням сцени ламання хліба з катакомби св. Присцилли (за: Bilczewski 1895b)

Fig. 6. Photo of a fresco depicting the scene of the breaking of bread from the catacomb of St. Priscilla (after Bilczewski 1895b)

археологічними джерелами слід вважати і запровадження все більшої кількості фотографій об'єктів у той час, коли більшість публікацій базувалась на малюнках (рис. 7). З точки зору сьогоденного стану розвитку науки це може видатись доволі примітивним, але наприкінці XIX ст. фотофіксація тільки починала використовуватись в археології і роботи Ю. Більчевського, тим більше опубліковані в Галичині, є вкрай прогресивними (рис. 8).

Після повернення з Риму до Львова Ю. Більчевський зробив дві великі публікації, присвячені опису катакомб св. Присцилли та досягненням християнської археології (Bilczewski 1895a, Bilczewski 1895b). Ця пам'ятка неодноразово нищилась під час варварських набігів в ранньому середньовіччі, а згодом стала відомою науковцям і з X ст. тривало її вивчення. В 1632 р. Антоніо Босіо опублікував розлогий опис фресок, а з 1851 р. тут проводив розкопки

Рис. 7. Фото глиняних ламп зі Спліта у роботах Ю. Більчевського
Fig. 7. Photo of clay lamps from Split in Bilczewski's work

Рис. 8. Фото гема з християнською символікою з музею зі Спліту у підручнику Ю. Більчевського
Fig. 8. Photo of a gem with Christian symbolism from the museum in Split in the textbook by Józef Bilczewski

Рис. 9. Приклад використання фото археологічних об'єктів у підручнику Ю. Більчевського

Fig. 9. An example of using photos of archaeological sites in the textbook by Józef Bilczewski

де Росії. Цікаво, він вважав об'єкт цілковито зрозумілим (Bilczewski 1893a) і не проводив на цій ділянці некрополя археологічних робіт. Однак, вже після смерті де Россі, Ю. Вільперт під час реставраційно-археологічних робіт відкрив незнану крипту, названу *грецькою капелою* (рис. 9). Назва ця не була науковою і не мала жодного зв'язку із характером монументу — Ю. Більчевський зазначає, що так її назвали робітники, які прокладали дорогу в 90-х рр. XIX ст. внаслідок двох написів грецькою мовою на стіні (Bilczewski 1898b, s. 135). Важливість об'єкту полягала в тому, що то була гробниця на 11 поховань, а приміщення подібним до пресвітерія і хорів справжньої церкви. І, хоча внутрішнє убранство капели було знищене, сам об'єкт зберігся в первинному стані без перебудов чи перепланування. Як пише Ю. Калужни, публікація Ю. Більчевського була ані першою в історії дослідження катакомби, ані єдиною, але головним внеском професора Львівського університету став багатоплановий критичний аналіз пам'ятки. Він базувався на методах тогочасного археологічного дослідження, описував історію катакомби, пам'ятники цього некрополя та неопубліковані відкриття. Тобто Ю. Більчевський ввів в науковий обіг пласт незваної інформації, хоча його публікація вийшла дру-

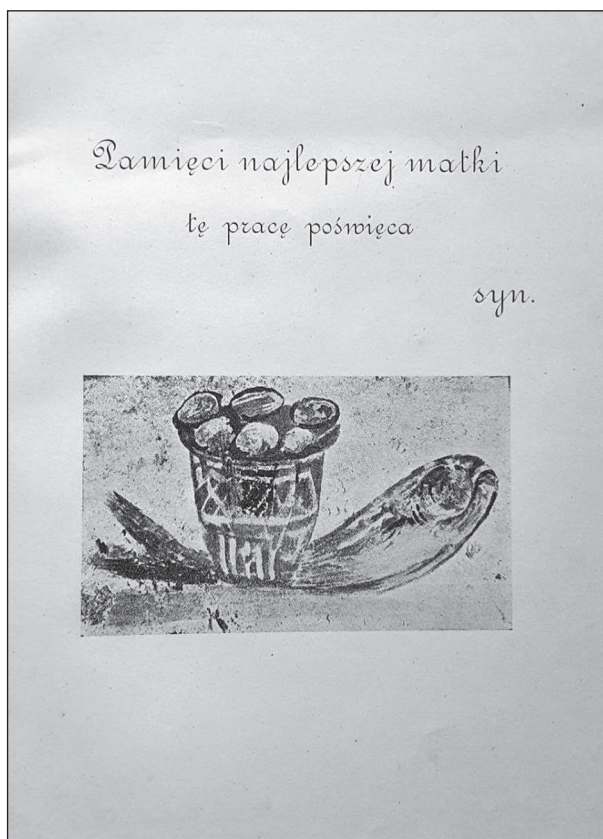

Рис. 10. Присвята матері своєї праці Ю. Більчевським

Fig. 10. Dedication of his work to his mother by Józef Bilczewski

ком в тому ж самому 1895 р. що і публікація головного відкривача — Ю. Вільперта, який, в основному, зосередив свою увагу на фресці зі сценою ламання хліба. Згодом ця інформація була продубльована Ю. Більчевським у монографії про пресвяту Євхаристію. Аналізуючи пізні праці автора слід підкреслити, що в них зберігався спільний принцип подання матеріалу — від опису об'єкту, його топографії, фізичного вигляду до історії дослідження. Далі йшов аналіз окремих видів джерел і виявлених пам'яток, класифікованих за походженням. Для Ю. Більчевського найважливішими були писемні свідчення, потім подавались іконографічні, епіграфічні джерела, здобуті, як правило, під час археологічних розкопок. Однак археологічні джерела, як такі, окремо не виділялись. Ця особливість є яскравою рисою тогочасної науки, коли джерелознавство ще тільки набувало свого інституційного виразу.

Підсумком археологічно-теологічних досліджень слід вважати працю, присвячену вивченню пресвятої Євхаристії, яку він присвятив пам'яті своєї матері (рис. 10). Ю. Більчевський вперше в історіографії зібрав усі свідчення про відправу Євхаристії, починаючи з єврейських, потім свідчення іконографії та епіграфіки і, нарешті, євхаристійні практики у світлі архе-

ологічних джерел. Він першим в історії археології та науки церкви проаналізував фрески з тематикою Євхаристії, виявлені в римських катакомбах. На підставі цього аналізу йому вдалось виділити євхаристійні практики перших християнських громад. Різноманітне зіставлення відомостей літературних, іконографічних та епіграфічних джерел дало можливість Ю. Більчевському довести, що в ранньосередньовічних громадах християн існувала жива віра в присутність Ісуса Христа в Найсвятіших Таїнах, а саме цей постулат найактивніше заперечували протестантські вчені та теологи. Також у монографіях Ю. Більчевського значну увагу приділено надгробку Аверкія з Ієраполісу (св. Аверкій) (рис. 11). Для аналізу пам'ятки він застосував критично-літературний метод і спромігся простежити історію створення літературної формули, використаної в надгробках, і простежити родовід святого та основні віхи його діяльності. Більше того, саме надгробний камінь св. Аверкія став так би мовити каменем спотикання і головним аргументом Ю. Більчевського і інших археологів в полеміці з протестантськими вченими. Ю. Більчевський приводить цитату про методологію дослідження археологічних матеріалів, що «неможна при дослідженні давніх пам'ятників вносити до них апріористичні погляди, але, передусім, потрібно "вчитати" з предмету усе, що тільки можна зрозуміти, без звернення до допоміжних засобів... розумію, чому Дітріх обходить гробовою мовчанкою пам'ятки християнських некрополів так, як би їх і не існувало взагалі: бо вони йому є невідомими, як промовиста ілюстрація ідей з епітафії Аверкія. Якщо протестанти-вчені приступають до надгробку Аверкія не тільки з граматиною в руці, а також із багатим історичним, міфологічним, епіграфічним апаратом то і нам повинно бути дозволено залучати цілий комплекс старохристиянських літературних, епіграфічних джерел, який своїм духом, змістом, символікою таємних знаків гармонізується з каменем з Ієраполіса» (Bilczewski 1898b, s. 252). Власне ця цитата і показує поступ в роботі з джерелами та особливості наукових дискусій в середовищі європейських археологів ХІХ — початку ХХ ст. До речі, в пізніших публікаціях Ю. Більчевський вже вміщував не графічну замальовку, а фото надгробка (рис. 12).

У інших, менших, публікаціях в «Kwartalniku historycznym», «Przeglądzie Polskim», «Bibliotece Warszawskiej», «Przeglądzie Powszechnym» Юзеф Більчевський використовував археологічні джерела побіжно, як додаткові аргументи. Тематика публікацій стосувалась Євхаристії, дів, посвячених Богу, Апостольського Символу Віри, значення катакомбних досліджень для мистецтва, шлюбно-покаянних практик в давній Церкві, рецензій тощо. В останній статті Ю. Більчевський звертається до папірологіч-

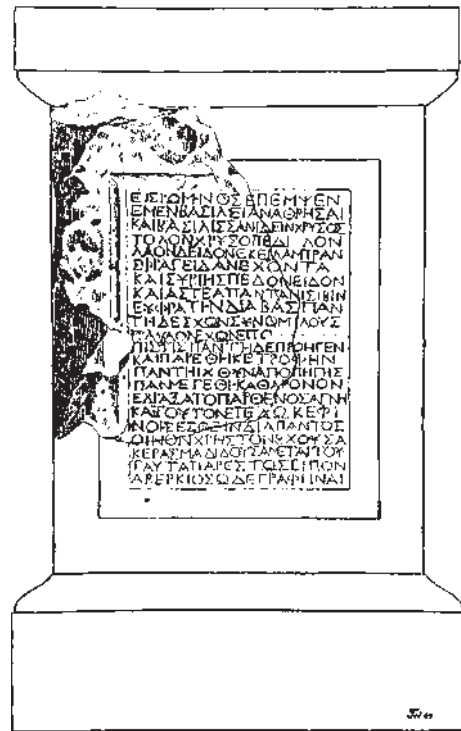

Рис. 11. Малюнок надгробку Аберція з Ієраполіса з праці Ю. Більчевського

Fig. 11. Drawing of the tombstone of Abertius of Hierapolis from the work of Józef Bilczewski

них відкриттів, але всі ці теми обговорюються у світлі, або принаймні з посиланням, на археологічні джерела за принципом співвідношення теології та археології, сформульований у його габілітаційній праці, де богословський сенс шукався через пам'ятки археології: розписи, написи, скульптури саркофагів поєднувались зі спробами збагатити розуміння богословських істин і краще їх пояснити за допомогою цих пам'ятників. Усі публікації Ю. Більчевського свідчать, що автор оперує відомостями з найновіших німецьких та французьких публікацій, як католицького, так і протестантського походження.

Ю. Більчевський дуже добре знає джерела як письмові, так і археологічні: епіграфічні та живописні. Це вражає, тому що він пише в країні, де на той час не існувало християнської археології та і самому автору взагалі не доводилось раніше працювати в цій галузі. Походження і формування його бібліотеки було знайомим, адже таких книжок не могло бути ані у Кракові, ані тим більше у Львові. Ю. Калужни наводить відомості з архіву Ю. Більчевського про те, що в кореспонденції з'являлась інформація про замовлення чи купівлю книжок, прохання до адресатів стежити за каталогами видавництв. А велика кількість рецензій, опублікованих Ю. Більчевським, та використання в монографіях цитат з праць тогочасних археологів та істориків вказує на те, що вчений все ж таки мав ці праці у своєму розпорядженні.

Маму więc в tym nagrobku stwierdzoną nietylko wiarę chrześcijan II. wieku w rzeczywistość obecność Syna Bożego w Najśw. Sakramencie, lecz też, — jak w malowidłach Kaplicy greckiej, — przedziwnie ścisły, wewnętrzny związek między Eucharystią a Maryą.

Drugim ważnym świadectwem jest tablica nagrobkowa niejakiego Pektoryusza. Odgrzebano ją w r. 1839 na staro-chrześcijańskim cmentarzysku w Autun, we Francji. Pocho-dzi, sądząc z treści, z końca II. lub początków III. wieku¹⁾.

Pierwsze cztery wiersze (fig. 13.) odno-szą się do sakramentu Chrtu. Chrzęścianin zwą się w nich bo-skiem pokoleniem nie-bieskiej Ryby, które w wodzie chrzcielnej odradza się na żywot wieczny.

W dalszych dwóch wierszach Pektoryusz wzywa swych braci po wierze, żeby przyjmowali słodki pokarm Zbawiciela świętych i z pragnieniem wiel-kim jedli Boską Rybę, którą trzymają w rękach.

ΣΩΤΗΡΟΣ ΑΓΙΩΝ ΜΕΛΗΔΕΑ ΛΑΜΒΑΝΕ βρωσις
ΕΣΘΙΕ ΠΙΝΑΩΝ ΙΧΘΥΝ ΕΧΩΝ ΠΑΛΑΜΑΙΣ.

Ostatnie słowa uprzymniają zwyczaj pierwszych wie-ków, wedle którego wierni otrzymywali w Komunii Ciało Chrystusa pod postacią chleba na dłonie swoje, a potem sami zanosili je do ust.

Jak stwierdziliśmy, nagrobki Abercysusa i Pektoryusza gło-szą to samo, co malowidła katakumb rzymskich, mianowicie, iż

¹⁾ Obszerniejsze omówienie epitafu zob. w mojej „Eucharystii“ str. 233 i nast.

Fig. 13. Nagrobek Pektoryusza.

w Komunii wierni otrzymują na pokarm Ciało i Krew Jezusa Chrystusa pod postaciami chleba i wina i że Jezus Chrystus Ciało to Swoje i Krew Swoją wziął z Dziewicy Maryi, która tem-samem jest Matką Przenajświętszego Sakramentu, a ostatecznie, że wiara nasza eucharystyczna była wiarą pierwszych chrześcijan.

* * *

U kresu naszej pielgrzymki eucharystycznej rzucmy jesz-cze okiem na fresk pierwszej Kaplicy Sakramentów (A²) u św. Kaliksta, który rozmyślnie przy poprzednim opisie pominąłem.

Fig. 14. Okręt wśród burzy.

Przedstawia on okręt, miotany burzą (fig. 14). Przez przód jego przelewają się balwany; reszta jest nietknięta; maszt i poprzeczna belka i rozpięte na niej żagle także są nienaruszone. Wiosło sterowe znajduje się na swoim miejscu. Dobrze można rozpoznać nawet flagę nieuszkodzoną. Na okrecie stoi człowiek z dłońmi wzniesionymi do modlitwy. Ponad tym człowiekiem wychyla się z obłoków ręka i dotyka jego głowy. Poza okrętem, w morzu, widać innego, borykającego się z balwanami, męczyznę, któremu widocznie grozi uto-nięcie, bo znikąd nie otrzymuje pomocy.

Okręt uchodził u chrześcijan zawsze za symbol Kościoła Chrystusowego. Chociaż w pierwszych trzech wiekach wciąż w niego były fale, gromy prześladowań, wierni wierzyli niezachwianie, że nie ulegnie rozbiciu, bo niewidzialny jego Sternik

Рис. 12. Приклади використання археологічних матеріалів у доповідях Ю. Більчевського

Fig. 12. Examples of using archaeological materials in reports of Józef Bilczewski

Рештки бібліотеки зберіглися в краківському Архіві ім. архієпископа Євгеніуша Базяка (Archiwum im. Arcybiskupa Eugeniusza Baziaka w Krakowie) (Kałużny 2015, s. 146).

Перебуваючи вже поза стінами університету, в якості архієпископа, Ю. Більчевський всебічно сприяв подорожам священників для стажування до установ Риму, Відня, Левена, Інсбруку, Фрайбурга та став одним із співорганізаторів Польського інституту в Римі.

Підсумовуючи внесок Ю. Більчевського як вченого, слід підкреслити кілька моментів. По-перше, він був і залишився лише археологом-теоретиком, тож, здається, ніколи не проводив розкопок, а у своїх працях спирався та інтерпретував дослідження інших. По-друге, він був догматичним археологом, і хоча в опублікованих роботах археологічний елемент явно переважає, його основними студіями були догматика, а археологія лише допоміжною в практиці догматики та апологетики. По-третє, він першим використав знайдені та розшифровані Г. А. Кребсом та К. Весселі два папіруси з Фаюму для пояснення проблеми походження та діяльності так званих лібеллятов, визначив догматичну важливість ранньосередньовічних витворів сакрального мистецтва.

Наостанок слід сказати, що Ю. Більчевський став позаінституційною постаттю і частиною колективної пам'яті львів'ян про події українсько-польської війни 1918—1919 р. У романі «Дім з вітражем» Жанна Слоньовська говорить про листування двох єпископів, А. Шептицького та Ю. Більчевського і роздумує над феноменом, «цитуючи» лист Більчевського: «У Шептицького — Польща, у мене — Україна. Хай би братовбивча війна чимивидше ся скінчила, бо ж по всім нас всіх чекає суд Божий» (Слоньовська 2015, с. 198). Така висока суспільна оцінка базувалась на тому, що Ю. Більчевський упродовж душпастерської роботи всі свої прибутки скеровував на будівництво та відновлення церков, заснування шкіл, бібліотек та читалень, докладав зусиль до покращення життя вчителів і розробки програми подолання неписьменності не тільки на теренах Львівської архієпархії, а й в Галичині загалом. Під час військових дій І світової та українсько-польської воєн підтримував фундацію допомоги родинам постраждалих незалежно від національності (Śródka 1994, s. 147).

Ю. Більчевський помер у репутації святого через виснаження, пов'язане з хронічною анемією, у віці лише 63 років. Спочатку, за

Рис. 13. Могила Ю. Більчевського на Янівському цвинтарі

Fig. 13. Grave of J. Bilczewski at the Janów Cemetery

власним бажанням, був похований серед бідних на Янівському цвинтарі у Львові (рис. 13), після канонізації його тлінні останки були перенесені до нинішнього Латинського Катедрального Собору Успіння Пресвятої Богородиці у Львові (рис. 14). Тим не менше, цей діяч залишив помітний слід в історії християнської археології, в популяризації досягнень науки серед широких верств населення Галичини і був новатором в сфері інтердисциплінарних досліджень. Ознайомлення із науковим доробком Ю. Більчевського як археолога наштавхує на кілька висновків. Передусім виразно проглядається різниця в стилях написання тогочасних робіт, монографій, підручників у порівнянні із сучасними прикладами. Не зважаючи на те, що «тепер так не пишуть», стиль Ю. Більчевського із численними деталями описів топографії Риму, залишені людиною, яка безпосередньо ходила галереями катакомб та дорогами Вічного міста, численні рефлексії

про особистий досвід, спогади про корифеїв римської чи паризької археології є добрим прикладом того, як на перший погляд вузька і суха кабінетна наука і догматика може бути доступ-

Рис. 14. Мощі св. Юзефа Більчевського у Катедральному костелі у Львові

Fig. 14. Relics of St. J. Bilczewski in the cathedral. Photo by Leszek Stojanowski-Han

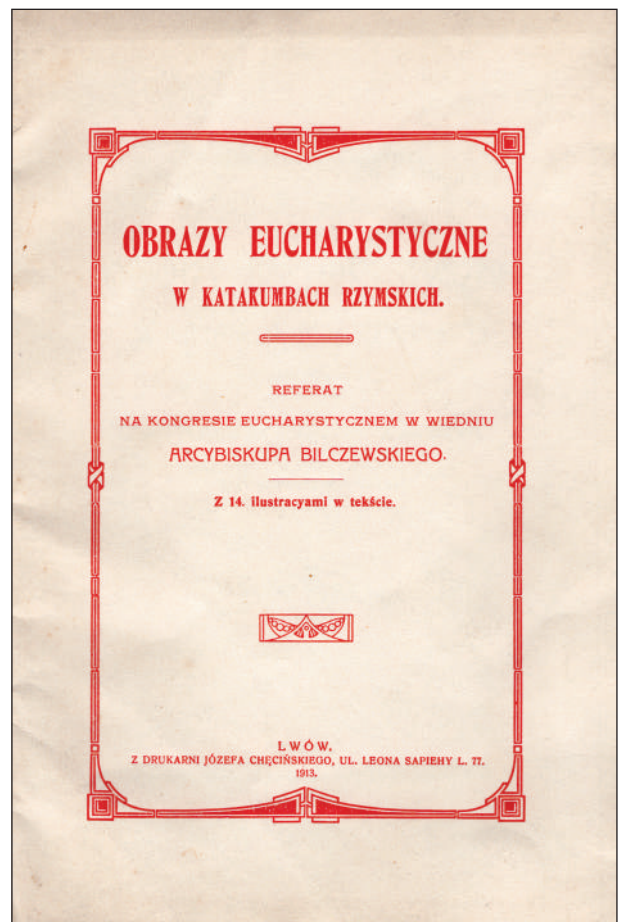

Рис. 15. Титульна обкладинка опублікованої доповіді Ю. Більчевського на Євхаристичному конгресі в Відні (1913 р.)

Fig. 15. Title cover of the published report by J. Bilczewski at the Eucharistic Congress in Vienna (1913)

ною і цікавою широкому колу неспеціалістів. Власне в цьому і полягала таємнича привабливість античної археології, яка вилилась в справжню антикоманію кінця XIX — початку XX ст. і Ю. Більчевському вдалось через популяризацію археологічного знання збільшувати авторитет не тільки церкви, а й музеїв, наукових центрів, університету. Стиль викладу з точки зору очевидця Ю. Більчевський зберігав і під час виступів на різного роду конгресах і в подальшому. Наприклад, в опублікованому тексті доповіді у 1913 р. (рис. 15) читаємо: «...пам'ятники ті знаходяться в підземеллях Риму. Отож запрошую туди моїх достойних слухачів. ... Але і та година, яку проведемо в катакомбах, де спочили тисячі героїчних сповідників христових, оплатиться нам всотеро. Підемо в північну частину Риму, на дорогу *Salaria Nova*. Неподалік третього мильового каменю починається там один із найстаріших християнських некрополів, так званого некрополя св. Прісцилли, матері сенатора Пруденса... Вступаємо до так званої грецької капелли...» (Bilczewski 1913, s. 4—5).

Діяльність архієпископа є добрим прикладом новаторства в науці — йдеться про використання фотографії, формування критичного аналізу різномірних джерел, розгалуження християнської археології та історії мистецтва, виголошення доповідей на різноманітних конгресах навіть після обрання архієпископом тощо. Завдяки саме його працям християнська археологія стала відомою в Польщі. І не тільки археологія, адже Ю. Більчевський зробив значний внесок у розвиток досліджень християнської античності в Галичині в широкому розумінні цього слова.

ЛІТЕРАТУРА

- Слоньовська, Ж. 2015. *Дім з вітражем*. Львів: Старий Лев.
- Bilczewski, J. 1890a. *Archeologia chrześcijańska wobec historii Kościoła i dogmatu*. Kraków.
- Bilczewski, J. 1890b. Sztuka w pierwotnym Kościele. *Przegląd Powszechny*, 7, 27, s. 153-173, 327-362.
- Bilczewski, J. 1893a. Giovanni Battista de Rossi. *Przegląd Polski*, 27, t. 3, s. 587-600.
- Bilczewski, J. 1893b. Jubileusz Rossiego i album na jego uczczenie wydany. *Przegląd Powszechny*, 10, t. 38, s. 146-151.
- Bilczewski, J. 1893c. Znaczenie badań katakumbowych dla historii sztuki i religii. *Biblioteka Warszawska*, 53, t. 4, s. 496-509.
- Bilczewski, J. 1895a. Dorobek naukowy Rossi'ego. *Przegląd Polski*, 12, t. 47, cz. I, s. 73-85; cz. II, s. 220-247.
- Bilczewski, J. 1895b. *Katakumba św. Pryscylli i jej najważniejsze pomniki*. Kraków: Anczyc i Spółka.
- Bilczewski, J. 1895c. Nowe odkrycia w katakumbie św. Pryscylli. *Przegląd Powszechny*, 12, t. 45, s. 226-243, 378-400.
- Bilczewski, J. 1898a. *Archeologia křestanska ve službach dějin cerkevnick a věrouky*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

Bilczewski, J. 1898b. *Eucharystia w świetle najdawniejszych pomników piśmiennych, ikonograficznych, epigraficznych*. Kraków: Księgarnia Gebethnera; Spółki.

Bilczewski, J. 1910. *Eucharistia ve sěte nejstarších pamatek literarnich, ikonografckých a epistografckých*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

Bilczewski, J. 1913. *Obrazy eucharystyczne w katakumbach rzymskich: przekład wolny referatu, wygłoszonego w języku niemieckim na Kongresie eucharystycznym w Wiedniu dnia 12 września 1912 r.* Lwów.

Biskup... *Biskup, który pozostał człowiekiem*. Św. Józef Bilczewski. Reżim dostępu: <https://dieceja.pl/aktualnosci/biskup-ktory-pozostal-czlowiekiem-sw-jozef-bilczewski/>

Dziedzic, M., Dziedzic, S. 2012. *Arcybiskup Józef Bilczewski*. Kraków: Apostolstwo Modlitwy.

Jaworski, M. 2006. Mniej znane aspekty życia duchowego świętego Józefa Bilczewskiego. In: Urban, J. (red.). *Stromata historica in honorem Romani Mariae Zawadzki = Studia historyczne ofiarowane Romanowi Marii Zawadzkiemu w 70. rocznicę urodzin*. Kraków, s. 869-872.

Józef... *Józef Bilczewski (1860—1923)* Reżim dostępu: <http://stowarzyszeniehistorykowstarozytnosci.edu.pl/portfolio/jozef-bilczewski-1860-1923/>

Kałużny, J. C. 2011. Geneza kształtowania się naukowych zainteresowań św. Józefa Bilczewskiego w okresie studiów na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (1880—1884). *Analecta Cracoviensia*, XLIII, s. 299-311.

Kałużny, J. C. 2015. *Święty Józef Bilczewski badacz starożytności chrześcijańskiej i jego interdyscyplinarna metoda w świetle nieznanych materiałów źródłowych z lat 1885—1900*. Biblioteka historyczna Archiwum metropolii lwowskiej obrządku łacińskiego w Krakowie, Seria B, 12. Lwów; Kraków: Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego.

Kronika... 1912. *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*. II: 1898/9—1909/10. Lwów.

Król, T. 2021. Polski patriota z niemieckiej kolonii: Analiza tekstów hagiograficznych o Józefie Bilczewskim. *Adeptus*, 18, Article 2595. <https://doi.org/10.11649/a.2595>

Śródka, A. 1994. *Uczni polscy XIX—XX stulecia*. 1. Warszawa: Aries.

Starowieyski, M. 2002. Ks. profesor Józef Bilczewski — uczony. *Warszawskie Studia Teologiczne*, XV, s. 141-156.

Tarnawski, M. 1924. *Arcybiskup Józef Bilczewski. Krótki rys życia i prac*. Lwów: Biblioteka Religijna.

Urban, W. 1977. *Sługa Boży Józef Bilczewski arcybiskup metropolita lwowski (1860—1923)*. Wrocław: P. U. G.

REFERENCES

- Sloniowska, Zh. 2015. *Dim z witrażem*. Lviv: Stariy Lev.
- Bilczewski, J. 1890a. *Archeologia chrześcijańska wobec historii Kościoła i dogmatu*. Kraków.
- Bilczewski, J. 1890b. Sztuka w pierwotnym Kościele. *Przegląd Powszechny*, 7, 27, s. 153-173, 327-362.
- Bilczewski, J. 1893a. Giovanni Battista de Rossi. *Przegląd Polski*, 27, t. 3, s. 587-600.
- Bilczewski, J. 1893b. Jubileusz Rossiego i album na jego uczczenie wydany. *Przegląd Powszechny*, 10, t. 38, s. 146-151.

Bilczewski, J. 1893c. Znaczenie badań katakumbowych dla historii sztuki i religii. *Biblioteka Warszawska*, 53, t. 4, s. 496-509.

Bilczewski, J. 1895a. Dorobek naukowy Rossi'ego. *Przegląd Polski*, 12, t. 47, cz. I, s. 73-85; cz. II, s. 220-247.

Bilczewski, J. 1895b. *Katakumba św. Pryscylli i jej najważniejsze pomniki*. Kraków: Anczyc i Spółka.

Bilczewski, J. 1895c. Nowe odkrycia w katakumbie św. Pryscylli. *Przegląd Powszechny*, 12, t. 45, s. 226-243, 378-400.

Bilczewski, J. 1898a. *Archeologia křestanska ve službach dějin cerkevnic a věrouky*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

Bilczewski, J. 1898b. *Eucharystia w świetle najdawniejszych pomników piśmiennych, ikonograficznych, epigraficznych*. Kraków: Księgarnia Gebethnera; Spółki.

Bilczewski, J. 1910. *Eucharistia ve světle nejstarších památek literárních, ikonografických a epistografických*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

Bilczewski, J. 1913. *Obrazy eucharystyczne w katakumbach rzymskich: przekład wolny referatu, wygłoszonego w języku niemieckim na Kongresie eucharystycznym w Wiedniu dnia 12 września 1912 r.* Lwów.

Biskup... *Biskup, który pozostał człowiekiem. Św. Józef Bilczewski*. Режим доступу: <https://diecezja.pl/aktualnosci/biskup-ktory-pozostal-czlowkiem-sw-jozef-bilczewski/>

Dziedzic, M., Dziedzic, S. 2012. *Arcybiskup Józef Bilczewski*. Kraków: Apostolstwo Modlitwy.

Jaworski, M. 2006. Mniej znane aspekty życia duchowego świętego Józefa Bilczewskiego. In: Urban, J. (red.). *Stromata historica in honorem Romani Mariae Zawadzki = Studia historyczne ofiarowane Romanowi Marii Zawadzkiemu w 70. rocznicę urodzin*. Kraków, s. 869-872.

Józef... *Józef Bilczewski (1860—1923)* Режим доступу: <http://stowarzyszeniehistorykowstarozytnosci.edu.pl/portfolio/jozef-bilczewski-1860-1923/>

Kałużny, J. C. 2011. Geneza kształtowania się naukowych zainteresowań św. Józefa Bilczewskiego w okresie studiów na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (1880—1884). *Analecta Cracoviensia*, XLIII, s. 299-311.

Kałużny, J. C. 2015. *Święty Józef Bilczewski badacz starożytności chrześcijańskiej i jego interdyscyplinarna metoda w świetle nieznanych materiałów źródłowych z lat 1885—1900*. Biblioteka historyczna Archiwum metropolii lwowskiej obrządku łacińskiego w Krakowie, Seria B, 12. Lwów; Kraków: Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego.

Kronika... 1912. *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*. II: 1898/9—1909/10. Lwów.

Król, T. 2021. Polski patriota z niemieckiej kolonii: Analiza tekstów hagiograficznych o Józefie Bilczewskim. *Adeptus*, 18, Article 2595. <https://doi.org/10.11649/a.2595>

Śródka, A. 1994. *Uczeni polscy XIX—XX stulecia*. 1. Warszawa: Aries.

Starowieyski, M. 2002. Ks. profesor Józef Bilczewski — uczoney. *Warszawskie Studia Teologiczne*, XV, s. 141-156.

Tarnawski, M. 1924. *Arcybiskup Józef Bilczewski. Krótki rys życia i prac*. Lwów: Biblioteka Religijna.

Urban, W. 1977. *Sługa Boży Józef Bilczewski arcybiskup metropolita lwowski (1860—1923)*. Wrocław: P. U. G.

A. Baukova

JÓZEF BILCZEWSKI — ARCHAEOLOGIST, RECTOR OF LVIV UNIVERSITY, SAINT

The scientific achievements of the outstanding cultural person, Lviv Roman Catholic Archbishop in 1900—1923, Professor and Rector of Lviv University, and saint of the Roman Catholic Church Józef Bilczewski are described in the paper. The author focuses on the scholar's contribution to the development of antique archaeology, popularization of the latest discoveries in the Roman catacombs in publications and pastor serve, and the spread of new methods, including photography, in the research and teaching. The author analyses the heritage of Józef Bilczewski and its significance for the history of archaeological science and popularization of antique archaeology among the Galicia people.

All publications of Józef Bilczewski show that their author used the information from the latest German and French publications, both Catholic and Protestant ones. Józef Bilczewski was well aware of sources, both written and archaeological, epigraphic and pictorial. This is impressive because he wrote in a country where at that time there was neither Christian archaeology, nor an advanced school of research as well as access to museum collections.

The important scholar's contribution was also the compilation of the first textbook on Christian archaeology — «Christian archaeology in the context of church history and dogma» (*Archeologia chrześcijańska wobec historii Kościoła i dogmatu*) although from the point of view of modern pedagogy it is difficult to call a textbook. The work containing the study of the Holy Eucharist should be considered the result of his archaeological and theological research. Józef Bilczewski was the first who collected all evidence about the celebration of the Eucharist, starting with Jewish ones, then the evidence of iconography and epigraphy, and finally discussed Eucharistic practices in the light of archaeological sources. The archbishop's activities are a good example of innovation in science - we mean the use of photography, the formation of a diverse critical analysis of disparate sources, the branching of Christian archaeology and art history, and delivering reports at various congresses even after being elected archbishop.

Keywords: Józef Bilczewski, Lviv University, antique archaeology, Eucharist, photography, Christian sites, Rome, excavations.

Одержано 27.11.2025

БАУКОВА Анастасія, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна.

Anastasiya BAUKOVA, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-1636-981X,

e-mail: anastasiya.baukova@lnu.edu.ua.